

АСТРОНОМІЯ В НАТУРФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ ЯНА ЛЯТОСА

Петро КРАЛЮК, Михайло ЯКУБОВИЧ

*Національний університет «Острозька академія»,
Острог 35800, вул. Семінарська, 2*

Студія присвячена постаті Яна Лятоса (1539 – 1608 рр.) – українського астронома, астролога, лікаря. Досліджуються відомі праці Яна Лятоса, підкреслюється їхнє значення для розвитку астрономічної науки в Україні. Особлива увага акцентується на проблемах календарної реформи, «історичній астрології» та практичних спостереженнях Яна Лятоса.

Ключові слова: натурфілософія, астрологія, прогностики, Ян Лятос

ЯН ЛЯТОС: БІОГРАФІЯ ТА ПРАЦІ

Серед постатей, які мали стосунок до становлення української астрономічної науки в Україні, особливе місце займає Ян Лятос (1539 – 1608 рр.). Утім, на відміну від багатьох інших, часто менш значимих фігур, спадщина цього мислителя залишається вивченою поверхнево. Українська наука традиційно розглядала Лятоса як ученого, доля якого лише частково була пов'язана з Україною (проте, як буде видно з нашого дослідження, «український» період в його житті відіграв чи не найважливішу роль). Польська наука цікавилася Яном Лятосом як своєрідним «дисидентом», що насмілювався критикувати календарну реформу папи Григорія XIII. Але спроб цілісного чи хоча б часткового дослідження життя й творчості цього геніального науковця порівняно небагато.¹

Народився майбутній математик, астроном та лікар у 1539 році. Прізвище вченого, яке в латинській транскрипції самого автора записувалося як «Latosinio», могло мати топонімичне походження, тобто утворюватись від назви якогось населеного пункту. Так, на відстані близько 100 кілометрів від Кракова знаходимо селище Лятосин (Latoszyn, сучасне Підкарпатське воєводство),

розташоване на теренах Лемківщини. У 1563 році Ян Лятос закінчив Ягеллонський університет зі ступенем магістра філософії. Цікаво, що, за свідченням Ю. Бартошевича, опоненти Лятоса закидали йому проблеми з навчанням (нібито той ледве склав магістерські іспити) й навіть «не знав граматики»². Ці факти можна пояснити не-польським походженням ученого, адже, якщо допустити версію про належність роду Лятосів до Лятосина, вчений міг мати лемківське, тобто українське коріння.

Вже в 1572 році, тобто через 7 років після початку роботи в університеті, Лятос публікує одну зі своїх перших праць («Ефемериди...», написані приблизно в 1570 році, не були видрукувані) – «Повідомлення про події на підставі небесних знаків, від року Божого 1572 й до року майбутнього 1589». Твір було присвячено «віленському воєводі» Миколі Радзивілу (1579 – 1616), який, перейшовши з лютеранства в католицизм, був одним із найвпливовіших політиків Великого Князівства Литовського. Оскільки цей представник впливового роду Радзивілів мав зразкову на той час освіту (закінчив університети в Страсбурзі й Тюбінгені), Лятос міг бачити в його особі потенційного мецената й протектора.

У краківських реєстрових записах тих часів містяться й відомості про родину та мешкання Лятоса. Згадується, що в 1578 році «доктор Ян Лятос» мешкав у будинку своєї дружини Анни Ожоговської, який знаходився поблизу сучасної вулиці святого Томаша (центр старого Кракова)³. У період з 1575 по 1577 рік Ян Лятос навчався на факультеті медицини Падуанського університету. Така освіта (очевидно, там учений здобув ступінь доктора медицини) дозволила йому зайняти кілька важливих посад у Краківській академії, зокрема декана лікувального відділення (1583). Утім, серед відомих праць Яна Лятоса ми не знаходимо жодної, пов'язаної конкретно із медициною. На основі цього факту можна припустити, що захоплення лікарською справою в Лятоса мало практичний характер, у той час як головним науковим інтересом була астрологічна наука, яка включала в себе й астрономічні спостереження (недаремно хронологічно перший, хоча й неопублікований твір Яна Лятоса, «Ефемерида», стосується зручних для спостереження позицій небесних тіл). Недаремно Захарія Копистенський у своїй «Палінодії» називає Лятоса «математиком, філософом і астрологом», не згадуючи про його лікарську діяльність. У той час Краківський університет був чи не єдиним у Європі, де астрологія була виділена в окрему кафедру⁴.

Починаючи з кінця XV ст., особливої популярності набула так звана «політична» (або «історична») астрологія (тобто передбачення долі правителів та держав), представником якої й можна вважати Яна Лятоса. Варто пам'ятати й той факт, що в цей період Церква уже не вважала астрологію чимось єретичним – навіть деякі римські папи (Сикст VI, Юлій II, Лев X, Павло III та ін.) користувалися послугами представників астрологічної науки⁵. Не було й розмежування між астрономією та астрологією, тож до складу астрологічного знання входили й

суто астрономічні (в сучасному розумінні) теорії. Історія астрономії починається саме з астрологічної науки – наприклад, відомий учений Тихо Браге (1546 – 1601 рр.), на основі спостережень якого Йоган Кеплер (1571 – 1630 рр.) вивів закони руху планет, був ще й прославленим астрологом. Не виключенням були й уподобання Лятоса.

Новий етап біографії вченого починається з 1582 року. 24 лютого з'явилася булла папи Григорія XIII, яка передбачала проведення календарної реформи. Згідно з текстом документу, в жовтні того ж року після 4 числа слід було одразу рахувати 15-те, додавши втрачені в юліанському календарі 11 днів. Автором цієї реформи були астрономи Алоїзій Ліліус (1510 – 1576 рр.) та Христофор Клавіус (1537 – 1612 рр.). Оскільки реформа обговорювалася в європейських університетах уже з кінця 70-х років, Ян Лятос приготував свою критичну працю ще перед офіційним запровадженням реформи, видавши її в 1578 році під назвою «Нове виправлення календаря». Запровадження григоріанського стилю Стефаном Баторієм (укази 1582 й 1584 років) викликало чимало хвилювань на теренах Великого Князівства Литовського, зокрема відомі «календарні бунти» в Ризі (1584 – 1589 рр.) та на інших землях. Григоріанський календар став політичним маркером лояльності католицькій церкві та прокатолицькій владі, поглибивши суспільно-економічні конфлікти, проєктовані на міжконфесійні суперечки.

Лятос стає першим послідовним критиком григоріанського календаря, випередивши відомого астронома-протестанта Михаїла Местліна з (1550 – 1631 рр.) з Тюбінгену, який опублікував свою критичну роботу лише в 1586 році, тобто через 8 років після «Нового виправлення календаря»⁶. Наступні (принаймні, відомі) праці Яна Лятоса з'являються аж у 90-х роках. Судячи зі побічних свідчень опонентів (зокрема, згаданих

вище праць В. Росцішевського й М. Лаща), 80-ті роки XVI століття були для Яна Лятоса періодом активних дискусій навколо реформи, які точилися в Краківському та інших університетах. Активними протагоністами календаря були єзуїти, з якими в ученого був відкритий конфлікт⁷.

У вступі до «Прогностикону» 1594 року згадується інший прогностик, присвячений автором Янушу Острозькому (очевидно, «Прогностикон», виданий у 1593 році). Наступні два твори, видані в 1595 й 1596 роках, також присвячені членам цієї родини (князю Василю-Костянтину й знову Янушу відповідно). Сам латиномовний «Прогностикон» (чи не єдина збережена латиномовна праця Лятоса), скеровано до «августійшого цезаря» Рудольфа II, тобто імператора Священної Римської імперії (1576 — 1612 рр.)⁸. Присвяту «Прогностикону» саме цій постаті не можна вважати випадковою. Рудольф II був відомим покровителем різного роду «окультних наук», зокрема й астрологічних⁹. За дорученням цього імператора Краків у 1584 році навіть відвідував знаменитий британський астролог, алхімік і містик Джон Ді (1527 — 1608/1609 рр.), який до цього певний час мешкав при дворі Рудольфа II в Празі¹⁰.

Певний стосунок до цих кіл мав і Ян Лятос. Опинившись у складній ситуації, вчений шукає підтримки у Рудольфа II й дому Острозьких. З 1593 року посаду краківського каштеляна отримав Януш Острозький, який, серед іншого, відвідував у 1577-1578 роках двір імператора Священної Римської імперії¹¹, тобто самого Рудольфа II. З Янушем Острозьким, який у 1579 році перейшов у католицизм, Лятос міг бути знайомий особисто. Можливо, саме Януш зіграв роль своєрідного містка, через який астролог зумів наблизитись до князя Василя-Костянтина Острозького. У 90-х роках Лятос знову починає активну письменницьку діяльність, займаючись як політичною астрологією, так

і критикою уже чинної календарної реформи. Десь у середині 90-х років виходять антикалендарні «Мінуції», проти яких спрямовано завершений 1 лютого 1598 року твір М. Лаща «Перевірка Лятосових Мінуцій»¹². Згадувана К. Естрейхером «Пересторога про майбутні події з науки про зорі й рух небесних тіл на рік Божий 1599» була написана Яном Лятосом уже в Острозі (завершено 1 жовтня 1598 року)¹³. За свідченням біографів, того ж 1598 року Яна Лятоса виключили з Краківської академії на вимогу кардинала Бернарда Маційовського¹⁴.

Історію своєї боротьби з григоріанським календарем Ян Лятос наводить у передмові до твору «Пересторога про майбутні події з науки про зорі й рух небесних тіл на рік Божий 1602», виданому, ймовірно, в 1601 році в Кракові й написаному вже в Острозі. Збережену частину тексту передмови наводить у своїй бібліографії фізичних та математичних праць Т. Жебравський¹⁵. Вказуючи на той факт, що в наступному році християнське свято Пасхи, згідно з новим календарем, може співпасти з юдейським Песахом, що суперечить постановам Нікейського собору, вчений засуджує автора реформи Клавіуса: «Якщо відбувається така помилка, то не можна вважати це провиною церкви... але [провиною] єзуїта Клавіуса, наче як винного в усьому цьому поганого й невмілого годинникаря, що зробив неправильний годинник»¹⁶. Ян Лятос згадує, що в деяких зі своїх попередніх «прогностиків» уже неодноразово вказував на помилки в новому календарі, але спроби щось змінити не мали успіху. Свої зауваги вчений передав «святій пам'яті кардиналу Болоньєту». Той, за свідченням самого Лятоса, мав завезти їх до Риму, але, повертаючись із Польщі, помер¹⁷. Оскільки йдеться про кардинала Альберто Болоньєтті (1538 – 1585 рр.), який у 1582 році був призначений Апостольським нунцієм в Речі Посполитій, Ян Лятос міг передати кардина-



Рис. 1. Перші сторінки твору Яна Лятоса «Пересторога про майбутні події з науки про зорі й рух небесних тіл на рік Божий 1599».

лу свої критичні тексти вже після 1584 року, тобто остаточного запровадження календарної реформи в Польщі. Альберто Болоньєтті помер 9 травня 1585 року в австрійському місті Філлах, прямуючи до Риму¹⁸.

Автор «Перестороги про майбутні події...» скаржиться, що після усіх його виступів невдоволення ним лише зростало, а тому пише про «Лаща, який говорить проти мене в [костюлі] Св. Барбари» та інших опонентів. Лятос радить Лащу й іншим проповідувати Слово Боже, а не переказувати неправдивих історій. Тому полемічні твори, написані проти нього, Лятос оцінює критично: «Я писав проти єзуїта Клавіуса в прогностику на 1600 рік. Я знаю, що вам це дуже сильно болить та очі коле, але ж потрібно на таке відповідати прямо, а не поширювати

плітки й писати пасквилі. Адже насправді я захищаю Церкву й вказівки Нікейського собору!»¹⁹. Учений стверджує, що, захищаючи правду, має право писати все, що відповідає здоровому глузду й спирається на відповідні докази («rationes et ipsas demonstrativas»)²⁰. У цих тезах відчуються не лише наукові ідеали доби Відродження, а й раціоналізму Нового часу, який тільки починав свій розвиток.

Згадується Ян Лятос і у власне острозьких джерелах. У «Акті поділу Острога» від 1603 року прізвище «Лятос» наведено кілька разів. Повідомляється, зокрема, що «пан» із таким прізвищем мешкав у т.зв. Пригородку, тобто забудові між замком та основною частиною міста. Поряд знаходилася Острозька академія й друкарня. Також у «Акті поділу Острога» згадано маєтності Лятоса,

зокрема понад 25 приналежних йому кріпаків («хлопів»)²¹. Мешкав Ян Лятос із уже згаданою дружиною Анною Ожеговською й доньками Анною та Доротою²². Точно відомо, що 1602 року виходить «Пересторога про майбутні події з науки про зорі й рух небесних тіл на рік Божий 1602» із підзаголовком «Про острозький меридіан». Назва свідчить про те, що в Острозі Лятос продовжував займатися астрономічними підрахунками. Інші аспекти його діяльності при дворі В.-К. Острозького невідомі – твердження про те, що вчений викладав у Острозькій академії, працював у шпиталі чи був особистим лікарем дому Острозьких залишаються тільки припущеннями, хоча й цілком вірогідними. Василя-Костянтина Острозького Ян Лятос цікавив передусім як полеміст, праці якого підбурювали населення до виступів проти календарної реформи (що й закидали вченому опоненти). Тому, прийнявши Яна Лятоса з родиною в Острозі, князь міг виділити йому досить непоганий статок.

Про останні кілька років життя Яна Лятоса невідомо майже нічого. Остання полемічна згадка про нього датується 1604 роком (сатиричний твір В. Росцішевського «Лятосів тілець»), автор якої закидає Лятосу безперервне сидіння в Острозі й небажання виступати зі своїми доказами на серйозних учених диспутах.

Ян Лятос відійшов у вічність 1608 року. Ще до середини 60-х років минулого століття на старому християнському цвинтарі Острога існував надгробок його могили, але в 1965 році радянська влада остаточно знищила кладовище.

Незважаючи на значимість постаті Яна Лятоса не тільки для ренесансної польської науки, а й міжконфесійної полеміки на українських та польських землях кінця XVI – початку XVII ст., навіть біографія цього вченого, як ми уже повідомляли, відома лише поверхнево. Представлені в науковій літера-

турі відомості дозволяють відзначити тільки найбільш важливі моменти життєпису автора «Прогностикону», пов'язані, передусім, із полемікою навколо календарної реформи. Польський історик І. Солтикович, який в 1810 році опублікував історію Краківського університету, відзначає, що в бібліотеці цієї школи, де свого часу навчався й працював Лятос, не збереглося жодної з його праць, окрім «Прогностикону» (1594)²³. Певну роль у цьому зіграли й переслідування з боку єзуїтів та особисто римської курії – існують навіть свідчення про те, що твори Лятоса спеціально знищувалися²⁴. Утім, насамперед це стосувалося особливо критичної праці «Нове виправлення календаря», тоді як всі інші роботи, присвячені суто астрологічній тематиці, збереглися. Два твори знаходяться у Львівській національній бібліотеці, інші розкидані по різних книгозбірнях Польщі²⁵.

Відомі наступні твори Лятоса:

«Ефемериди небесних сузір'їв у році Божому одна тисяча п'ятсот сімдесят першому» («Ephemerides coelestium constellationum ad annum domini millesimum quingentesimum septuagesimum primum communem»). Рукопис містить 26 сторінок тексту. Підписаний іменем Ioanne Lathosinio – «магістром Краківського університету, астрономом»²⁶. Зміст включає в себе відомості про розташування небесних тіл у відповідному році. Оскільки зазвичай таблиці ефемеридів укладалися на певний час уперед, твір міг бути написаний ще десь у 1570 році.

«Повідомлення про події на підставі небесних знаків, від року Божого 1572 й до року майбутнього 1589» («Obwieszczenie przypadków, z znaków niebieskich, od roku pańskiego 1572, aż do roku przyszłego 1589»). Краків, 1572. За свідченням К. Естрейхера, твір присвячено віленському воєводі Миколаю Радзівілу²⁷. Відомий примірник з Бібліотеки княжат Чарторийських Національного музею в Кракові²⁸.

«Нове виправлення календаря» («Nowa poprawa kalendarza»). Краків, 1578. Твір згадується істориком Шимоном Старовольським (1588 – 1656 рр.)²⁹. До наших часів не зберігся, очевидно, був знищений єзуїтами.

«Прогностикон» на 1594 рік (Краків, 1593). Присвячений Янушу Острозькому. До наших часів не зберігся, згадується К. Естрайхером.

«Пересторога» («Przestoroga»). За свідченням К. Естрайхера – лист на похвалу астрології, виданий у Кракові 1594 року.

«Прогностикон про зміну царств та імперій на підставі змін у русі й світлі небесних тіл, що відбуваються у цей час» («Prognosticon de regnorum ac imperiorum mutationibus ex orbium coeli syderumque motu & lumine vario, in haec tempora incedentibus»). Краків, 1594. Твір присвячено імператору Священної Римської імперії Рудольфу II. Збереглося мінімум чотири примірники цього стародруку – в Львівській національній науковій бібліотеці³⁰, в Національній бібліотеці Польщі³¹ та в Бібліотеці княжат Чарторийських (два примірники) Національного музею в Кракові³².

«Пересторога про майбутні значні зміни в світі, на підставі знаків та впливів дев'ятого неба» («Przestroga przyszłego znacznego na świecie odmiennienia, à to z znaków i skutków nieba dziewiątego»). Краків, 1595. Присвячено В.-К. Острозькому³³.

«Вражаюча комета, що з'явилася 1596 року Божого, у місяці липні, під знаком Helices або Великої Ведмедиці» («Kometa z podziwieniem, która się ukazała Roku Bożego 1596, dni miesiąca Lipca, pod znakiem niebieskim Hélices albo Niedźwiadka większego»). Твір присвячено Янушу Острозькому. Краків, 1596. Згадується у бібліографії К. Естрайхера³⁴.

«Пам'ятка, що розповідає про різні події, які потягне за собою з'єднання обох нещастя Сатурна й Марса» («Strażnik opowiada

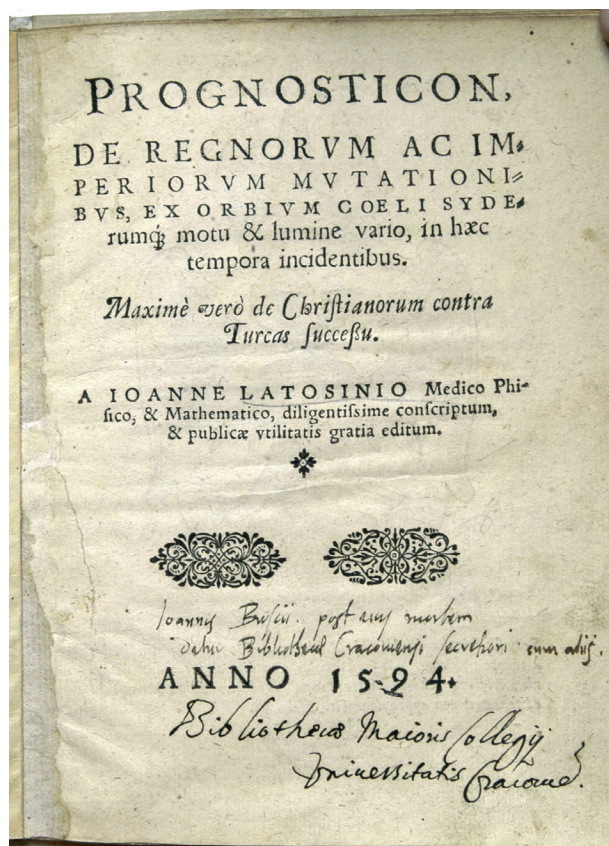


Рис. 2. Титульний аркуш «Прогностикону про зміну царств та імперій на підставі змін у русі й світлі небесних тіл, що відбуваються у цей час» Яна Лятоса 1594 року.

przypadki rozmaite które za sobą pociągnie złączenie obydwu niefortun Saturnusa i Marsza»). Краків, 1597. Присвячено воєводі Михалу Зебжидовському. Згадується К. Естрайхером³⁵.

«Короткий опис наслідків суворого й страшного сонячного, а також місячного затемнення, що припадає на 1598 рік Божий» («Srogiego i strasznego zaćmienia słonecznego także dwojga miesięcowego, na Rok Pański 1598 przypadającego, krótkie skutków opisanie»). Краків, 1597³⁶. Зберігся мінімум один примірник, до якого включено й згадану «Пересторогу» 1594 року.

«Пересторога про майбутні події з на-

уки про зорі й рух небесних тіл на рік Божий 1599» («Przestroga rozmaitych przypadków, z nauki gwiazd y obrotów niebieskich na rok pański 1599»). Прогностик на 1599 рік, виданий у Кракові (можливо, 1598 року). Присвячена Олександру Острозькому й написана в Острозі (завершено 1 жовтня 1598 року)³⁷. Серед іншого, цікава гравюра на звороті титульного аркуша, в центрі якої знаходиться герб Острозьких, а з боків – герб Шуйських, Лєлєви, Одроваза й Погоня, тобто найдавніші й навідоміші відзнаки східноєвропейської знаті. Зберігся примірник у Ягеллонській бібліотеці.

«Пересторога про майбутні події з науки про зорі й рух небесних тіл на рік Божий 1602» («Przestroga rozmaitych przypadków, z nauki gwiazd y obrotów niebieskich na rok pański 1602»). Підзаголовок містить назву «На острозький меридіан» («Na meridian Ostrogski»). Видано в Кракові (1601 р. ?). Твір присвячено краківському єпископу Бернарду Маційовському. Зберігся примірник у Ягеллонській бібліотеці.

«Мінуції» («Minucje»), друковані в Вільно у 90-х роках XVI ст. Твір не зберігся, але полемічний трактат «Перевірка Лятосових Мінуцій» («Proba Minuciy Latosowych») єзуїта М. Лаща (Краків, 1598) містить фрагменти праці Лятоса.

Отже, загалом період творчості Яна Лятоса охоплює проміжок часу з першої половини 70-х років до початку XVII ст. Перша відома праця вченого (прогностик на 1572 – 1589 рік) була видана ще до його навчання у Падуанському університеті (1575 – 1577 рр.). Цей факт може свідчити про відданість автора передусім власне краківській астрологічній школі, яку свого часу представляв і вихідець із України Юрій Котермак (Дрогобич) (1450 – 1494 рр.).

АСТРОЛОГІЯ У ТВОРЧОСТІ ЯНА ЛЯТОСА

До наукових інтересів Яна Лятоса входила й астрологія, яка, не будучи розмежованою з астрономічною наукою, входила до традиційної ренесансної натурфілософії. Окрім втраченого «Нового виправлення календаря», усі без винятку праці Лятоса стосуються астрологічної проблематики, хоча для своїх астрологічних підрахунків учений використовував матеріали астрономічних спостережень.

Серед усіх збережених праць Яна Лятоса особливе місце займає «Пересторога», яка, згідно з твердженням К. Естрайхера, видана в 1594 році в Кракові окремим листом. Цей самий текст включено до іншого видання, зокрема «Короткого опису наслідків суворого й страшного сонячного, а також місячного затемнення, що припадає на 1598 рік Божий» (Краків, 1597). «Короткий опис» присвячено шляхтичу Себастьяну Любомирському (1546 – 1613 рр.), каштеляну містечка Малогиш (з 1593 року) й видному політичному діячу Речі Посполитої. Із десятої сторінки збереженого стародруку³⁸ починається сам текст «Перестороги». На відміну від багатьох інших творів Яна Лятоса, де переважає прогностична проблематика чи календарні обчислення, в «Пересторозі» Лятос звертає увагу на легальність астрологічної практики з точки зору католицького християнства. Наведено й виклад загальних принципів астрології. Ці особливості змісту дозволяють краще зрозуміти контекст формування наукових та філософських поглядів вченого.

Услід за багатьма іншими астрологами доби Відродження (Джероламо Кардано, Марсіліо Фічіно, Агриппою та ін.) Ян Лятос тяжів до своєрідного синкретизму. Декларуючи повну відповідність «правильних» астрологічних учень Біблії, учений включав до своїх міркувань християнську

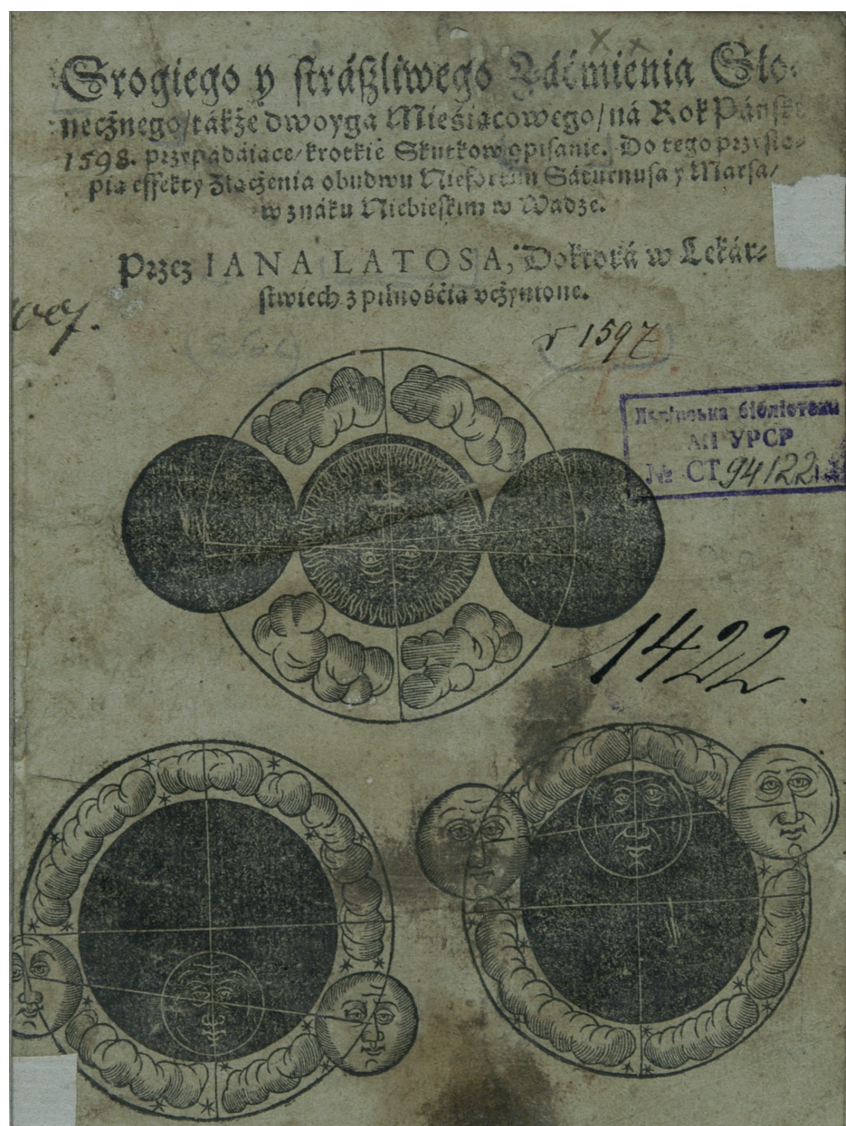


Рис. 3. Титульний аркуш тво- ру Яна Лятоса «Короткий опис наслідків суворого й страшного сонячного, а також місячного за- темнення, що припадає на 1598 рік Божий» (Краків, 1597).

історіософію, ключовими моментами якої вважається вселенський потоп, одкровення Авраама, вихід євреїв із Єгипту й даруван- ня скрижалей Мойсею та прихід Ісуса. Ще однією значимою подією, яка часто проти- ставлялася біблійним, хоча й вписувалася в загальну історичну схему, було народження Мухаммада, якого тогочасна Європа уявля- ла як божественну кару для християнства. Саме тому багатьох європейських астроло- гів цікавило питання про те, скільки ще часу

буде існувати «закон Магомета». Не виклю- ченням були й твори Яна Лятоса. Певною мірою це пов'язано не тільки з актуальною політичною ситуацією (боротьбою з тоді по- тужною Османською імперією), а й впливом арабсько-мусульманської астрологічної нау- ки, успадкованої християнським світом іще в добу середньовіччя. Традиційна мусульман- ська історіософська схема, яка прив'язувала основні періоди розвитку світу до одкровен- ня пророкам (зміни «шаріатів» – релігійних

законів), була перероблена християнами відповідно до своїх релігійних уподобань. Наприклад, ще ібн Хальдун (1332 – 1406 рр.), розглядаючи арабську астрологічну науку, наголошував на тому, що чимало вчених прагнули вирахувати час існування мусульманської громади³⁹. Активно використовував спадщину мусульманських астрологів і вихідець із українських земель Юрій Котермак (Дрогобич) (бл. 1450 — 1494 рр.), який, серед іншого, будував свою систему на поглядах перського астронома Абу Ма'шара аль-Балхі (лат. Альбумазар) (787 — 886 рр.) та, на думку Я.Ісаєвича, працях арабського філософа ібн Рушда (1126 – 1198 рр.). Між іншим, саме Юрія Дрогобича цей ж автор вважає одним із перших трансляторів арабської наукової та філософської думки на теренах Польщі та України⁴⁰. Цілком вірогідно, що саме на основі праць Юрія Дрогобича Лятос сформувався як самостійний учений.

Перу згаданого Абу Ма'шара належить відома «Книга релігій та династій» (*Kitab al-Milal wa d-Duwal*) та низка інших праць, у яких розроблена чітка методика передбачення історичних подій на основі специфіки кон'юнкцій планет (*iktiranat*) та їхнього співвідношення із сузір'ями (*burudj*). Ці праці неодноразово перекладалися на латинську мову й були популярними серед європейських авторів, зокрема таких мислителів як Альберт Великий, Роджер Бекон та Піко делла Мірандола⁴¹. Особливо поціновувався, зокрема, латиномовний переклад згаданої «Книги релігій та династій», що вийшов у 1515 році у Венеції під назвою «Про великі кон'юнкції» (“*De Magnis Coniunctionibus*”)⁴². Вірогідно, що, вслід за Юрієм Дрогобичем, Ян Лятос також виявляв цікавість до популярної в усіх кутках Європи спадщини Абу Ма'шара. Хоча формально вчений відмежовувався від «халдейських, арабських та єврейських» астрологів, закидаючи їм те, що вони нібито претендують на

пізнання непізнаних наукою речей⁴³, такого роду твердження свідчать як мінімум про його знайомство зі спадщиною цих астрологів. Як буде показано далі, чимало елементів астрологічної системи Яна Лятоса знаходять паралелі в творчості саме Абу Ма'шара.

У своїй «Пересторозі» Ян Лятос називає астрологію «Божественною наукою» та поділяє її на чотири частини: передбачення долі держав та їхніх правителів, передбачення кліматичних змін, передбачення індивідуальної людської долі, прогноз сприятливого й несприятливого часу для початку певних справ.⁴⁴

Наступна частина «Перестороги» присвячена сонячним та місячним затемненням, де Ян Лятос звертається до більш конкретних історичних подій. Так, підраховано дати кількох затемнень та початок їхньої видимості в Кракові; швидше за все, Ян Лятос послуговувався даними власних спостережень. Згадується повне сонячне затемнення 7 березня 1598 року, а також повне місячне затемнення 21 лютого того ж року.⁴⁵ Така близькість повного сонячного й місячного затемнення, за свідченням Лятоса, описана в творах Гермеса Тримсмегіта (чит. Trismegistus замість Trismeistus), легендарного античного мислителя й ученого, якого цінували ренесансні мислителі. Вірогідно, мова йде про «Астрологічні афоризми Гермеса» (так званий «Centiloquium»), запозичене з арабських джерел та популярне в Європі з часів пізнього середньовіччя. Одне з латиномовних видань цього твору з'явилося в 1564 році в Празі⁴⁶. Із латиномовного джерела (або власної праці латиною) узятий Лятосом і перелік країн, у яких буде видно затемнення⁴⁷. Згадується й відома з античності історія про Перікла, який, порівнявши сонячне затемнення на початку Пелопонеської війни зі звичайним плащем, що закриває сонце, заспокоїв усе своє військо⁴⁸. Цікаво, що, наводячи точний час затемнення, Лятос згадує як

«краківський», так і «константинопольський меридіан». Це може свідчити про його обізнаність із працями османських астрономів того періоду.⁴⁹

Лятос наголошує на тому, що сонячне затемнення 1598 року особливо вплине на декілька регіонів, серед яких згадує переважно країни південної та східної Європи (в тому числі білу й чорну Русь, Поділля, польські міста Гнєзно й Познань)⁵⁰. Так званий «сигніфікатор» Польщі (тобто планети, які вказують на долю країни) – це кон'юнкція Юпітера й Венери. Наприклад, унаслідок несприятливого з'єднання в 1542 році Польщу вразила сарана й великий мор; негативні наслідки чергової кон'юнкції припадають на 1600 рік⁵¹.

Учений завершує свою «Пересторогу» теологічними міркуваннями про свободу волі й передвизначення. Наголошуючи на божественній могутності, Лятос стверджує, що астрологічні передбачення слугують за попередження, що дозволяють людині належно підготуватись. Але Бог може змінити майбутнє так, як побажає, тому що Його воля в усій повноті невідома людині. Астролог засвідчує, що в своєму творі не хотів написати нічого «проти католицької віри... чи святої матері католицької церкви»⁵².

ЛЯТОС І СУПЕРЕЧКИ НАВКОЛО КАЛЕНДАРНОЇ РЕФОРМИ

Як відомо, календарна реформа була запроваджена в Речі Посполитій у 1584 році. Саме Ян Лятос став найбільш послідовним критиком «нового календарного ладу», що викликало хвилю як досить емоційної полеміки, так і наукової дискусії. Одним із перших критиків Яна Лятоса був єзуїт Мартин Лащ (прибл. 1550 – 1615 рр.), який писав під ім'ям «Щесни Жебровський» та іншими псевдонімами. Вступивши до ордену єзуїтів близько 1570 року, цей талановитий полеміст

викладав у колегіях ордену в Литві й Польщі⁵³. Будучи добре обізнаним із математикою та астрологією, у 1598 році Лащ видав полемічний трактат «Перевірка лятосових мінуцій», покликаний віднайти помилки в працях Лятоса. Один із примірників «Перевірки» зберігається у Національному інституті імені Оссолінських (Вроцлав, Польща)⁵⁴.

Сам твір присвячено згаданому Бернарду Маційовському, в той час луцькому єпископу й «віленському номінату». У 1606 році Маційовський був призначений прима-том Литви й Польщі, обійнявши найвищу церковну посаду Речі Посполитої. Але навіть у час написання «Перевірки» Маційовський мав удосталь влади й впливу, щоб зробити Лятоса своєрідним «науковим дисидентом», що, зрештою, і відбулося.

Середніх розмірів трактат «Перевірка лятосових мінуцій» досі не представлений в науковому обігу української історичної науки, тому доцільно зупинитись на ньому детальніше.

Як типовий полемічний текст, «Перевірка» складається з трьох частин – власне присвяти, звернення до читача й основної частини. Наприкінці М. Лащ додає й кілька поетичних текстів. У присвяті Б. Маційовському єзуїт вихваляє новий календар, вказуючи на те, наскільки він потрібен усьому християнському світу та які серйозні вчені працювали над його підготовкою. Посилається автор «Перевірки» й на полеміку «еретика Местліна» із одним із «батьків» календарної реформи Х. Клавіусом⁵⁵. Коли ж Местлін «закрився», то «в нашій вітчизні» з'явилася інша загроза, «доктор в лікувальних справах Лятос»⁵⁶. Цікаво, що по всьому тексту «Перевірки» Лащ позиціонує Яна Лятоса саме як лікаря, намагаючись довести його некомпетентність у інших науках. Посилається М. Лащ і на якісь Лятосеві передбачення про 1598 рік – вірогідно, йдеться про працю «Короткий опис наслідків суворого й страшного

сонячного, а також місячного затемнення, що припадає на 1598 рік Божий» (Краків, 1597).

Головну проблему М. Лащ вбачає не стільки в хибності Лятосової критики, скільки в тому, що вона знайшла підтримку в «супротивників церкви». Адже Лятос розголошує свої думки «простим людям», удаючи перед ними найкращого математика на світі⁵⁷. За свідченням Лаща, «Мінуції» відомі не тільки опонентам календарної реформи у Литві й на Русі, «а навіть у самій Москві»⁵⁸. Сприймаючи все, написане в «Мінуціях», за однозначну істину, простий народ виступає проти нового календаря. Отож, своїм твором М. Лащ намагається вказати на помилковість «Мінуцій», викривши конкретні неточності й давши можливість тим таки «простим людям» зрозуміти правильність реформи⁵⁹. У зверненні до читача Лащ називає Яна Лятоса «насланою хворобою», яку слід негайно вилікувати⁶⁰.

Критика «Мінуцій», фрагменти яких Лащ наводить у своїй праці, спирається на традиційну геоцентричну систему, до якої входили й елементи ангелології. У цій системі рух небесних сфер асоціювався з діями ангелів, що наближало ще успадковану з античності астрономічну теорію до християнської теології. Утім, як Лятос, так і Лащ, додатково спиралися на елементи коперніканської астрономічної системи, щоправда, не в аспекті геліоцентризму. Автор «Перевірки» наводить лише висновки з «Мінуцій», не беручи до уваги власне аргументацію свого опонента. Так, наприклад, чимало тверджень Лятоса спрямовані проти датування Пасхи в новому календарі. Згідно з цитованим текстом «Мінуцій», «в наступному» (мабуть, мався на увазі саме 1598) році Великдень потрібно буде святкувати всупереч усім канонам, адже новий календар усе перекручує⁶¹. У відповідь Лащ наводить перелік рішень вселенських соборів та отців церкви, відступити від яких католицька церква не

може ні за яких обставин⁶². Інколи Лятос прямо говорить, що церква опинилася «в помилці», і оскільки ця помилка стала наслідком людських дій, люди можуть відновити й правильність (тобто старий календар)⁶³. Загалом критика на адресу Лятоса справляє враження своєрідного добору окремих цитат із його творів, що дозволяють дати розгорнуту й порівняно просту відповідь. Дуже часто об'єктом ін'єктив Лаща стають фрагменти «Мінуцій», які не мають принципового характеру. Наприклад, на слова Яна Лятоса про чотири сумніви, які тривожать його голову, «Жебровський» у сатиричному дусі радить йому лікувати головну біль, а не критикувати новий календар. Навіть наукові твердження Лащ намагається просто висміяти: коли Лятос стверджує, що з моменту Нікейського собору до виправлення календаря час рівнодення змістився на 9 днів, 9 годин та 45 хвилин, єзуїт риторично вигукує: «Який такий Юпітер повідав це Доктору»? Далі Лащ наводить свої підрахунки, намагаючись довести, що рівнодення змінилося на повних десять днів, як на цьому наголошували й автори календарної реформи⁶⁴. Утім, логіка (а, головне, контекст) висновків Лятоса залишаються невідомими. Таким чином, незважаючи на присутність у тексті суто наукових дискусій, загалом «Перевірка» виглядає типовим polemічним трактатом, де цитати опонента тлумачились відірвано від контексту й без урахування жодних контраргументів.

Отже, головне завдання праці М. Лаща – показати хибність поглядів Лятоса «простому люду», який, за підтримки «ворогів католицької церкви» (тобто православних і протестантів), підбурює народ у різних частинах Литви й Русі. Таким чином, «Перевірка» мала передусім політичне значення.

Автором іншої праці проти Лятоса, виданої в 1604 році в Познані, був ще один єзуїт Войцех Росцішевський (1560 – 1619 рр.). Цей полеміст здобув освіту в кількох

езуїтських навчальних закладах, зокрема вивчав теологію у Віленській Академії⁶⁵. На відміну від М. Лаща, Росцішевський не мав ґрунтовних математичних чи астрономічних знань, а тому в своїй критиці звертався передусім до риторичних прийомів, намагаючись висміяти заперечення Лятосом нового календаря.

Відомо тільки про один збережений примірник (вірніше, фрагмент) полемічного твору Войцеха Росцішевського, який має назву «Лятосів тілець, або діалог про Лятосів календар». Стародрук, що знаходиться у Відділі літературознавства Польської Академії Наук (Варшава) містить усього сім сторінок тексту та кілька білих аркушів (інші втрачені)⁶⁶. Утім, навіть цей фрагмент дозволяє відзначити головні особливості критики на адресу Лятоса.

Працю побудовано у вигляді діалогу між двома дійовими особами – «Симоном Крамарем» та «Ксьондзом Х». В. Росцішевський хотів наче відновити справжню дискусію між «простими людьми», яким Лятос через свої твори намагається довести хибність нового календаря. Згадуються, утім, ще й астрологічні передбачення ученого.

Автор діалогу вкладає в уста дійових осіб думку про те, що Х. Клавіус, один із авторів календарної реформи, навіть не чув про погляди Лятоса й тому будь-яка критика з боку вченого не сягає свого адресата. Насправді Лятос мав би критикувати «пана Жебровського»⁶⁷. Згадка псевдоніма М. Лаща ще раз указує на те, що «Перевірка Лятосових мінуцій» мала досить суттєвий розголос у католицьких колах, зокрема серед єзуїтів. Росцішевський переказує й відому історію з М. Местліном, якому Клавіус дав відповідь на критичні зауваження. Натомість Ян Лятос бентежить «крамарів», тобто простий народ⁶⁸. Також «Ксьондз Х» закидає Лятосу граматичні помилки в латиномовних текстах й наче показує, що тому далеко до Клавіуса.

«Не можу зрозуміти, яке взагалі Лятосу до нього діло»⁶⁹.

На думку В. Росцішевського, Ян Лятос мав би брати участь у наукових дискусіях, але наче ховається від серйозних учених. «Мудро почав робити: викликає на диспут, але хоче, щоб їхали до нього в Острог; мабуть, сподівається на те, що ніхто туди до нього не поїде»⁷⁰. Автор порівнює Яна Лятоса, який мешкав при дворі В.-К. Острозького, із «апостатом» Мартіном Лютером, адже той також знайшов притулок у могутнього князя та поширював під його захистом свою «ересь»⁷¹. Звісно, ніхто не ризикне їхати на диспут та виступати проти волі правителя.

В. Росцішевський наголошує на тому, що в Лятоса був серйозний конфлікт із орденом єзуїтів. Так, у одній зі своїх праць (певно, «Мінуціях»), Лятос начебто схвально відгукнувся про вигнання єзуїтів із Франції (мова йде про події 1594 року, коли орден звинуватили в замаху на короля)⁷², за що й потрапив у їхню немилість. Свою вимушену еміграцію вчений, за свідченням автора «Лятосового тільця», також пов'язував із переслідуваннями єзуїтів, в яких, стверджує В. Росцішевський, той винен сам, адже заслуговує кари поряд зі «збродом, зухвалими, неслухняними й бунтарями»⁷³. Тож, у підсумку, нехай винуватить не єзуїтів, «які роблять те, що повинні», а своє «невігластво»⁷⁴.

Викликають насмішки Росцішевського й астрологічні пророкування Лятоса. «Ксьондз Х» радить «пану Шимону»: «... за тиждень будеш астрологом! Як умієш добре рахувати й дістанеш собі Альманах... то будеш таким самим астрологом, як Лятос!»⁷⁵ «Альманахом» у ті часи називалися популярні довідники, де, крім вказівок на дати важливих подій, часто наводилися й астрологічні передбачення.

Не оминає В. Росцішевський популярності творів Лятоса на Русі, адже вчений «почав вихвалити руських, що їхній календар

добрий»⁷⁶. Але «руським» насправді потрібен не стільки математик, скільки скоморох, який буде говорити вигідні їм речі⁷⁷. Таким чином, автор «Діалогу» наче намагався підкреслити, що творчість Лятоса просто використовується опонентами католицької церкви, без жодної оцінки його наукових поглядів. Такі речі не личать доброму католику⁷⁸.

Отже, праці М. Лаща й В. Росцішевського дозволяють зробити кілька важливих висновків. Ян Лятос виступав проти календарної реформи, позиціонуючи себе як вірного католика, що намагається виправити помилку Клавіуса та інших астрономів. Зазнавши переслідувань з боку єзуїтів, учений вже не полишав Острога, перебуваючи під опікою князя Василя-Костянтина Острозького. Обидва полемісти закидають Лятоса не стільки наявністю наукових помилок (критика як М. Лаща, так і В. Росцішевського поверхнева), скільки підбурювання простого народу до виступів проти влади й співпрацю з православними й протестантами. Показове в цьому стосунку порівняння Лятоса з Лютером, згадане в «Лятосовому тільці». Розпочавши критику календарної реформи суто із наукових позицій, Ян Лятос опинився в центрі тривалої ідеологічної боротьби. Міг бути знайомий із поглядами Лятоса й Герасим Смотрицький, який присвятив критиці григоріанського календаря цілий розділ своєї праці «Ключ царства небесного» (Острог, 1587 р.)⁷⁹. До речі, вслід за Лятосом, Смотрицький також вважав новий календар справою «новозваних законників, яким не хотілося зватись християнами, тож називалися єзуїтами», тобто єзуїтів⁸⁰.

Особливо гострим твором проти Лятоса була «Перевірка Лятосових Мінуцій» М. Лаща, яка, цілком вірогідно, й стала основою для звинувачень з боку Б. Маційовського й виключенню з Краківської академії. Велику роль у цьому зіграв орден єзуїтів, який активно сприяв просуванню календарної

реформи. Твори вченого були популярні навіть у Москві, тож, цілком можливо, були ще і якісь спроби перекладу «Мінуцій» із польської на староросійську чи староукраїнську мови.

ВИСНОВКИ

Заняття астрономією Лятос продовжував і в період спілкування з князем Острозьким. У передмові до досліджуваного нами «Прогностикону» від 1594 року Лятос згадує про твір, присвячений «князю (Duci) Острога й каштеляну Кракова». В іншому трактаті, датованому вже 1597 роком, Лятос також пише про якийсь «Prognosticum», «повіданий ясному дому княжат Острозьких». Ймовірно, мова йшла про «Prognosticum ad Annum 1594», виданий в 1593 році й справді присвячений Янушу Острозькому. Зберігся й твір «Про острозький меридіан. Вплив Венери буде загальним, а Юпітер і Меркурій разом будуть тримати владу», написаний в Острозі десь близько 1602 року й присвячений єпископу Луцькому й Краківському (1548 — 1608 pp.) Бернардові Мацієвському. У ньому Лятос посилається на астрономічні спостереження, зроблені вже в Острозі. Астрономія не була для Острозьких чимось новим: відомо, що з Острогом підтримував зв'язки математик А. Римша (біля 1550 — після 1595 pp.)⁸¹, який міг викладати й астрономію. Про календарну реформу, в свою чергу, писав і перший ректор Острозької академії Герасим Смотрицький («Календар римський новий», 1587). Цілком ймовірно, що після свого переїзду до Острога наприкінці 90-х років XVI століття, князь міг користуватися послугами Лятоса не тільки як особистого лікаря, а й особистого астролога. Адже остаточний розрив зв'язків Яна Лятоса з Краківським університетом відбувся вже 1602 року, що, як ми уже встановили, могло бути пов'язано з публікацією нового тво-

ру з критикою григоріанського календаря. І. Паславський, досліджуючи т.зв. «Холмський збірник», який, на думку вченого, мав стосуюнок до Острозької академії, припускає, що Ян Лятос міг привести до Острога й праці свого українського попередника Юрія Дрогобича, які згодом були перекладені староукраїнською книжною мовою⁸².

Наукова біографія Яна Лятоса нерозривно пов'язана з досить складними політичними процесами. До певної міри зрозумілий його союз із домом Острозьких, який дозволив вченому продовжувати критику григоріанського календаря. Цілком ймовірною виглядає й можливість певних стосунків із науковою елітою, близькою до імператора Рудольфа II, або й ним самим. Навіть після «еміграції» до Острога чимало зв'язків у Лятоса залишилося й у польських колах. Астрологічна творчість, якій вчений був відданий в усі періоди свого життя, могла зіграти роль своєрідного містка між західноєвропейською природознавчою наукою й Острозькою академією.

Світогляд Яна Лятоса, в якому астрологія відходила від типового для доби Відродження синкретизму й переосмислювала свій метод, знаменував собою елементи критичної науки Нового Часу, яка в той час лише починала своє становлення. Використовуючи напрацювання Птолемея, твори герметичного корпусу, авторські праці Абу Ма'шара аль-Балхі, Коперніка, та, вірогідно, Юрія Дрогобича, Ян Лятос був одним із найвизначніших астрологів доби Відродження, навіть своєрідним мучеником науки. Свої погляди Ян Лятос міг пропагувати й у стінах Острозької академії. А тому завдяки цьому вченому перший навчальний заклад Східної Європи був ще й потужним центром, звідки поширювалися найновіші природознавчі знання. Як бачимо, не останню роль у цьому відіграла й астрономічна наука, яка досягнула свого розквіту саме в творчості Лятоса.

¹Див. чи не єдину монографію: Кралуок П., Якубович М. Ян Лятос: ренесансна філософія та наука на українських землях. – Острозь: Вид-во Нац. ун-ту „Острозь. акад.”, 2011. – 142 с.; а також наше дослідження: Jan Latosz (1539–1608) and His Natural Philosophy: reception of Arabic science in early modern Poland // *Cultures in Motion. Studies in the Medieval and Early Modern Periods* / Ed. by A. Izdebski and D. Jasiński. – Krakow: Jagiellonian University Press, 2014. – PP. 235–255.

²Juliana Bartoszewicza historia literatury polskiej. – Warszawa: Księgarnia i skład Michala Glucksberga, 1861. – S. 192.

³Chmiel A. Domy Krakowskie. – Krakow: Druk W. L. Anczyca i spolki, 1924. – S. 141.

⁴Hayton D. Martin Bylica at the Court of Matthias Corvinus: Astrology and Politics in Renaissance Hungary // *Centaurus*. – 2007. – Vol. 49. – P. 185–198.

⁵Astrology // *The Catholic Encyclopedia*: [Електронний ресурс]. – The New Advent CD-ROM. – Kevin Knight, 2007.

⁶Див. про цю роботу в новітньому дослідженні Р. Вестмана: Westman R. *The Copernican Question: Prognostication, Skepticism, and Celestial Order*. – Berkeley-Los Angeles: University of California Press, 2011. – P. 259–261.

⁷Latosie ciełę albo dialog o kalendarzu Latosowym. Interlocutores Simon Kramarz z X. Plebanem. – Poznan: [s. n.], 1604. – [14] s. / Inst. Badań Literackich PAN. No. XVII.2.206.

⁸*Prognosticon de regnorum ac imperiorum mutationibus ex orbium coeli syderumque motu & lumine vario, in haec tempora incedentibus. Maxime verò de Christianorum contra Turcas successu. A Ioanne Latosinio Medico Phisico, et Mathematico, diligentissime conscriptum, et publicae utilitatis gratia editum.* – [Cracowia]: [s. n.], 1594. – S. 2–5.

⁹Див.: Marshall P. *The Magic Circle of Rudolf II: Alchemy and Astrology in Renaissance Prague*. – New York: Walker & Company, 2006. – 320 p.

¹⁰Sherman W. *John Dee: the politics of reading and writing in the English Renaissance*. – New York: Univeristy of Massachusetts Press, 1995. – P. 42.

¹¹Кулаковський П. Януш Острозький // *Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедичне видання*. – Острозь: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – С. 332.

¹²*Proba Minucij Latosowych z obrona kalendarza poprawionego. Przez Szczęsnego Zebrowskiego.* – Krakow: Drukarnia Lazarzowa, 1598. – S. 6.

¹³Estreicher K. *Bibliografia Polska*. – Kraków: Drukarnia

Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1906. – Tom XXI. – Część III. – S. 117.

¹⁴Шнізель Р. Лятос, Ян // *Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедичне видання*. – Острог: Видавництво НУ «Острозька академія», 2010. – С. 213.

¹⁵Żebrowski T. *Bibliografija pismienictwa polskiego z dzialu matematyki i fizyki oraz ich zastosowań*. – Krakow: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońsk., 1873. – S. 203-204.

¹⁶Ibid. – S. 203.

¹⁷Ibid.

¹⁸De Caro, Gaspare. Bolognetti, Alberto // *Dizionario Biografico degli Italiani*. – Roma: Fondata Da Giovanni Treccani, 1969. – Vol. 11. – P. 313-316.

¹⁹Żebrowski T. *Bibliografija pismienictwa polskiego z dzialu matematyki ...* – S. 203.

²⁰Ibid. – S. 204.

²¹Атаманенко В. Акт поділу володінь кн. В.-К. Острозького між його синами Янушем і Олександром 1603 р. // *Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедичне видання*. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – С. 10-11.

²²Мицько І. *Острозька слов'яно-греко-латинська академія*. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 100.

²³O stanie Akademii Krakowskiej, od założenia w Roku 1547, aż do teraźniejszego czasu, krotki wyklad historyczny. Podany przed I. Sołtykowicz. – Krakow: Drukarnia Gröblowska, 1810. – S. 269.

²⁴Шнізель Р. Лятос, Ян // *Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедичне видання*. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – С. 213.

²⁵Див. Estreicher, K. *Bibliografia Polska...* – Tom XXI. – Część III. – S. 116-118.

²⁶Żebrowski, Teofil. *Bibliografija pismienictwa polskiego z dzialu matematyki ...* – S. 201.

²⁷Estreicher K. *Bibliografia Polska...* – Tom XXI. – Część III. – S. 117.

²⁸Obwieszczenie przypadkow... / Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich. *Polonica XVI w.* 714 I Cim.

²⁹Цум. за: Estreicher K. *Bibliografia Polska...* – Tom XXI. – Część III. – S. 117.

³⁰*Prognosticon de regnorum ac imperiorum mutationibus ex orbium coeli syderumque motu & lumine vario, in haec tempora incedentibus. Maxime verò de Christianorum contra Turcas successu. A Ioanne Latosinio Medico Phisico, et Mathematico, diligentissime conscriptum, et publicae vtilitatis gratia editum*. – [Cracowia]: [s. n.], 1594. – [22] s. / Львівська національна наукова бібліотека. См. № 79664.

³¹*Prognosticon de regnorum ac imperiorum...* / Biblioteka

Narodowa. *SD XVI.Qu.* 7138.

³²*Prognosticon de regnorum ac imperiorum...* / Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich. *Polonica XVI w.* 1876 I Cim, 2114 I Cim.

³³Estreicher K. *Bibliografia Polska...* – Tom XXI. – Część III. – S. 117.

³⁴Ibid. – S. 116.

³⁵Ibid.

³⁶Ibid.

³⁷Ibid. – S. 117

³⁸*Srogiego i strasznego zaćmienia słonecznego także dwojga miesięcowego, na Rok Pański 1598 przypadającego, krótkie skutków opisanie. Do tego przystępują efekty złączenia obydwu niefortun Saturnusa y Marsa w znaku niebieskim w wadze przez Jana Latosa doktora w lekarstwie z pilnością uczynione*. – [Cracowia]: [s. n.], 1597. – [28] s. / Львівська національна наукова бібліотека. См. № 94122.

³⁹Ібн Хальдун. Мукаддима. – Бейрут: Дар аль-Фікр, 1421/2001. – С. 714-719.

⁴⁰Isaievych Ia. George Drohobych's astronomical treatises and their arabic sources // *The Introduction of Arabic philosophy into Europe* / Eds. Butterworth C., Kessel B. – Leiden: Brill, 1994. – P. 60-62.

⁴¹Yamamoto K. Abū Ma'shar Ja'far ibn Muḥammad ibn Umar al-Balkhi // *The Biographical Encyclopedia of Astronomers* / Ed. by Thomas Hockey at all. – New York: Springer, 2007. – P. 11.

⁴²Див. дослідження, критичне видання арабського тексту й сучасний англомовний переклад у: Yamamoto K., Burnett C. *Abu Ma'Sar on Historical Astrology: The Book of Religions and Dynasties (On Great Conjunctions)*. – Leiden: Brill, 2000. – 578 p.

⁴³*Srogiego i strasznego zaćmienia słonecznego także dwojga miesięcowego, na Rok Pański 1598 przypadającego, krótkie skutków opisanie. Do tego przystępują efekty złączenia obydwu niefortun Saturnusa y Marsa w znaku niebieskim w wadze przez Jana Latosa doktora w lekarstwie z pilnością uczynione*. – [Cracowia]: [s. n.], 1597. – S. 13.

⁴⁴Ibid. – S. 11-14.

⁴⁵Ibid.

⁴⁶Lemay R. *Origin and Success of the Kitab Thamara of Abu Jafar ibn Yusuf ibn Ibrahim: From the Tenth to the Seventeenth Century in the World of Islam and the Latin West* // *Proceedings of the First International Symposium for the History of Arabic Science (April 5–12, 1976, Aleppo)*. – Aleppo: Aleppo University, 1978. – Vol. 2. – P. 91–107.

⁴⁷*Srogiego i strasznego zaćmienia słonecznego...* – S. 16-17.

⁴⁸Ibid. – S. 19.

⁴⁹Jan Latosz (1539–1608) and His Natural Philosophy: reception of Arabic science in early modern Poland // *Cultures in Motion. Studies in the Medieval and Early Modern Periods* / Ed. by A. Izdebski and D. Jasiński. – Krakow: Jagiellonian University Press, 2014. – PP. 235–254.

⁵⁰Srogiego i straszliwego zaćmienia słonecznego... – S. 20.

⁵¹Ibid. – S. 21.

⁵²Ibid. – S. 22.

⁵³Frick D. *Polish Sacred Philology in the Reformation and the Counter-Reformation*. – Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1989. – P. 181.

⁵⁴Proba Minuciy Latosowych z obrona kalendarza poprawionego. Przez Szczęsnego Zebrowskiego. – Krakow: Drukarnia Lazarzowa, 1598. – 43 s. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. M. 2785.

⁵⁵Proba Minuciy Latosowych... – S. 4.

⁵⁶Ibid.

⁵⁷Ibid. – S. 5.

⁵⁸Ibid.

⁵⁹Ibid. – S. 6.

⁶⁰Ibid. – S. 7.

⁶¹Ibid. – S. 22–23, 26.

⁶²Ibid. – S. 23–24.

⁶³Ibid. – S. 29.

⁶⁴Ibid. – S. 32.

⁶⁵Ks. Popłatek J. *Błogosławiony Andrzej Bobola Towarzystwa Jezusowego. Życie-męczeństwo-kult.* – Kra-

ków: Wyd. Apostolstwa Modlitwy, 1936. – S. 305.

⁶⁶*Latosie ciełę albo dialog o kalendarzu Latosowym. Interlocutores Simon Kramarz z X. Plebanem.* – Poznan: [s. n.], 1604. – [14] s. / Inst. Badań Literackich PAN. No. XVII.2.206

⁶⁷Ibid. – S. 5.

⁶⁸Ibid.

⁶⁹Ibid. – S. 6.

⁷⁰Ibid. – S. 7.

⁷¹Ibid.

⁷²Ibid. – S. 8.

⁷³Ibid.

⁷⁴Ibid. – S. 9.

⁷⁵Ibid.

⁷⁶Op. cit. – S. 11.

⁷⁷Ibid.

⁷⁸Ibid.

⁷⁹Смотрицький Г. Ключ царства небесного // *Українська література XIV–XVI ст.* – К.: Наукова думка, 1988. – С. 226–235.

⁸⁰Там само. – С. 235.

⁸¹Атаманенко В. Римша Андрій // *Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедичне видання [у 2-ох т.]*. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – С. 394–397.

⁸²Паславський І. Наукові знання у контексті української культури другої половини XVI – першої половини XVII століть // *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.* – 1996. – Том CCXXX. – С. 37.